

ПРА «ЗАЛАТЫЯ ЛАХМАНЫ» І ЗНІКЛЫЯ ВЕРШЫ

Дачка памерлага ў высылцы паэта Жылкі выпрошвала ў крытыка Бэндэ вершы бацькі

І зноў перад намі —
пажаўцелья аркушы
архіўных сховаў... Почыркі
людзей, якіх даўно
няма ў жывых... Праўкі,
выкрэсліванні — па якіх
можна разгадаць ход
думаў... І дыханне страшнай
эпохі па-за радкамі.
Фонд крытыка Лукаша
Бэндэ з Беларускага
дзяржаўнага архіва-музея
літаратуры і мастацтва
працягвае адкрываць свае
таямніцы.

Лісты ад Беатрычэ

Нагадаю, што ў фондзе шмат матэрыялаў рэпрэсаваных літаратараў, да лёсу якіх Бэндэ часта меў сумнае дачыненне. Ён збіраў рукапісы загубленых ім і яго калегамі людзей, а калі пачалася эпоха рэабілітансу, гэтыя дакументы ў яго можна было выкупіць...

Вось перад намі аркушы са школьнага сшытка, спісаны выразным почыркам.

«Дорогой Лука Афанасьевич!
На днях я посетила Минск. Заходила в Союз писателей Белоруссии. Вот там П. Бровка и познкомил меня с вашим адресом. Он мне сказал, что вы, Лука Афанасьевич, в своем сбережении имеете книги и моего папы, Уладимира Адамовича Жилко (У. А. Жылкі) (тут і далей — арфаграфія арыгінала. — Л. Р.). Я очень Вас прошу сообщить мне, сможете ли Вы их хотя на время переслать мне. Папа теперь реабилитирован, а у меня нет ничего, ведь мне было три года, когда умер папа, а то, что хранила бабушка (мать папы), войной пропало.

Дорогой Лука Афанасьевич! Вы уж не откажите мою просьбу. Сама приехать к Вам я не смогу. Имею двое детей, маленькому только годик. Муж лёг в больницу. Все, что это будет стоить, я вышлю деньги. Только уж не откажите, если они у Вас есть, особенно последний его сборничек «З палёў Заходняй Беларусі».

С уважением и большой просьбой к Вам —

Наталья Жилко.
15/VII 61 г.»

Ліст адпраўлены са станцыі «Палата» Полацкага раёна, у якасці дома згадана Казіміраўская сярэдня школа — трэба разумець, аўтарка ліста там працавала.

А цяпер неабходныя тлумачэнні...

Бацька Наталлі, Уладзімір Жылка, выдатны беларускі паэт, прыехаў у БССР у 1926 годзе з Прагі, куды ў свой час трапіў на вучобу ва ўніверсітэт. Запрасілі яго на Акадэмічную канферэнцыю па рэформе беларускага правапісу, а той вырашыў застацца — каб удзельнічаць у культурным жыцці Радзімы... Яго арыштавалі 19 ліпеня 1930 г., нягледзячы на тое, што быў сухотны, ляжаў з высокай тэмпературай. Асудзілі на высылку ва Уржум. Незадоўга да гэтых падзей Жылка ажаніўся — са студэнткай музыкальнага тэхнікума, дзе выкладаў літаратуру, Рымай Маневіч. Нованароджаную дачку назвалі Беатрычэ. Жылка быў шчаслівы, песціў сваю Атачку, сачыняў для яе вершыкі... У высылку да мужа Рыма прыехала, але заставацца не збіралася. Яе паводзіны, пакуль муж ляжаў па бальніцах, выклікалі

Уладзімір Жылка і Язэп Пушка.

абурэнне іншых высланых... Карацей, хворага Жылку Рыма кінула і з'ехала. Паэт памёр, трымаючы пры сабе пасмачку валасоў дачкі, перавязаную стужкай, і яе бразготку.

Беатрычэ выхоўвала бабуля, маці Уладзіміра Жылкі. Імя дзяўчынкі змянілі на больш звыклае — Наталля.

І вось яна, ужо дарослая жанчына, спрабуе знайсці хоць штосьці з бацькавай творчай спадчыны. Як бачыце, да Бэндэ яе скіраваў старшыня Саюза пісьменнікаў Броўка — то-бок пра бэндэўскія сховы рэпрэсаванай літаратуры было шырока вядома. Што датычыцца згаданага зборніка «З палёў Заходняй Беларусі», ён выйшаў у 1927 годзе і выклікаў вялікія спрэчкі — кажуць, фактычна стаў прычынай расколу паміж тымі беларускімі літаратарамі, хто арыентаваўся, як Жылка, на сусветную класіку і творчыя пошукі, і тымі, хто ставіў ідэалогію вышэй за мастацкую вартасць. Жылка тады развітаўся з «Маладняком» і перайшоў ва «Узвышша».

Што адказаў Бэндэ Наталлі-Беатрычэ, не ведаю, бо ліста ў фондзе няма, затое ёсць наступны ліст Наталлі.

«Дорогой Лука Афанасьевич!
Прошел почти месяц с тех пор, когда я получила Ваше письмо, за которое очень сердечно Вам благодарю. Тогда же я сразу написала Язепу Пушчу, но вот только вчера получила от них письмо, которое писала его жена. Иосиф Павлович очень сильно болеет, находится в одной из больниц Минска.

Дорогой Лука Афанасьевич! Я Вас очень прошу, чтобы Вы выслали мне всё то, что у Вас есть из написанного отцом. Я вам обязательно всё возвращу. Ведь только немного и лучше будет выбрано для печати.

Лука Афанасьевич! Я очень Вас прошу не отказать в моей просьбе. Всё, что Вы пришлёте, я перепишу, а книги отошлю Вам обратно.
Наша ст. Полота, Лука Афанасьевич, ведь на дороге из Ленинграда в Полоцк-Минск. Может когда-нибудь будете свободны, то приезжайте к нам со своей семьёй. У нас летом часто отдыхают ленинградские. Рядом озеро, лес.

Мы построили свой домик. Я уже здесь живу семь лет после того, когда приехала из Минска, где окончила педагогический институт им. Горького.

Еще раз прошу не откажите мою просьбу».

Язэп Пушка, ён жа Іосіф Плашчынскі, да якога паслаў Наталлю Бэндэ, — таксама рэпрэсаваны

паэт... Толькі яму пашанцавала больш, чым Жылку: жонка Стася не адраклася ад мужа — наадварот... У вязніцу да яго хадзіла за дзясяткі кіламетраў, у высылку паехала і засталася... Але наўрад ці ў Пушчы маглі захавацца рукапісы Жылкі, калі ўласныя пазнікалі падчас ператрусаў.

Працитуем трэці ліст ад Наталлі Жылкі:

«Дорогой Лука Афанасьевич!
Очень большое спасибо за письмо, которое получил 20 октября. Ответить вовремя не пришлось. Три недели находилась в больнице с двухлетним сыном (двустороннее воспаление). Теперь дома, чувствует хорошо, но ведь надо его беречь. Получила письмо с Минска. Иосиф Павлович еще в больнице. Он очень долго летом находился дома, его лечил врач из Союза писателей. Потом он посоветовал, чтобы Иосиф Павлович выехал на дачу, на свежий воздух. Вот он и поехал. Через неделю Станислава Эдуардовна отвезла его в больницу в очень тяжелом состоянии. Оказывается, вместе с сердцем непорядки есть и в лёгких. Теперь он чувствует себя лучше, врачи хорошие, обещают к Новому году выписать. Относительно отца: летом я была в Минске, говорила с П.У. Бровком. Он просил собрать все написанное отцом, а они уж сами выберут лучшее. А у меня ведь очень мало что есть, четыре стихотворения да несколько перекладов. Иосиф Павлович имеет несколько стихотворений из книжечки «На ростані». Лука Афанасьевич! До Нового года Вы уж видимо не сможете быть в Ленинграде. Я Вас очень попрошу, если сможете, то сообщите мне, когда вы сможете только быть дома, то может бы к Вам заехал мой дядя (брат отца). Он живет в Слуцке, Минской обл. Три года назад ему сделали очень тяжелую операцию, вырезали часть прямой кишки. Правда, теперь он уже немного лучше чувствует, но не работает, получает пенсию. С издательства мне ответили, что им нужно все предоставить, а они уже еще пересмотрят. Общем, я Вас, Лука Афанасьевич, очень, очень прошу помочь в этом вопросе. Да, мне хочется спросить, хотя может это и не скромно, может Вы, Лука Афанасьевич, были знакомы с моими родителями? Ведь после того, как в 1931 г. отца взяли, мать берет с ним развод... Меня выговорила бабушка, мать отца. Матери я не помню. Есть слухи, что до 1941 года она жила в Ленинграде».

Пад пісьмом дата — 17 лістапада 1961 года.

Што ж, Бэндэ быў знаёмы з усімі літаратарамі... Хваліўся, што «объекты моей критики были «изъятые» НКВД».

Наталля-Беатрычэ выгадала вернай памяці бацькі. Разам з дзядзькам Барысам пісала ва ўсе інстанцыі, да ўсіх, хто мог дапамагчы са зборам матэрыялаў. Ці ўдалося штосьці выкупіць у Бэндэ? Паколькі 23 снежня 1961 года Лукаш Бэндэ памёр, відаць, нічога Наталля Уладзіміраўна ў яго не дапрасілася.

Наступны зборнік Жылкі выйшаў толькі ў 1970 годзе.

На магіле Наталлі Жылкі-Лазаравай у Палаце выбіты радок з верша яе бацькі: «У маім маленні адзіная ты».

Крытыка з падтэкстам

20 сакавіка 1960 года ў Маскву, у Дзяржаўнае літаратурнае выдавецтва адпраўляецца ліст рэдактара ленинградскага аддзялення выдавецтва Лукаша Бэндэ.

«11 января этого года Михаил Тихонович Лыньков прислал в отделение расклейку переводов своих рассказов для сборника, который выйдет в серии советской прозы».

Асаблівыя нараканні ў Бэндэ выклікала якасць перакладаў, зробленых Паўлам Кабзарэўскім.

«Переводчик, с моей точки зрения, плохо чувствует русский язык, недостаточно знаком с грамматикой. Он допускает формы и обороты не свойственные русскому языку... Кобзаревский, например, не знает, что БУКСА женского рода и относится к первому склонению. А это значит, что множественное число в родительном падеже будет БУКС, а не БУКСОВ, как он написал. У него ШТАНЫ не надевают, а одевают... Ехать медленно и мчаться по Кобзаревскому одно и то же: «Медленно мчиться машина»... «На промерзшей льдинке» можно «бешено нестись по крутому откосу». Мех гармошки можно «разбить в щепки». Он совершенно не чувствует различия в словах «хлопает рукой по воде» и словами «ударяет (следовало бы — бьет) рукой по воде», «плещет(?) рукой» по воде; а слова «блестит» и «сверкает» у него одно и то же. Он может позволить себе даже такой оборот: «Усядется (птица) отдохнуть на белом камне дедовой могилы и напряженно спархивает со своей ношей, тяжело трепещет крыльями, поднимаясь вверх к дубовой вершине». Таких «дубовых» оборотов немало в переводах Кобзаревского».

Бэндэ вінаваціць перакладчыка і ў тым, што той і беларускай мовы не ведае, і таму скажае аўтарскі тэкст.

«У автора: «аж гнуліся гэтыя трапяткія асіны, абганяючы ў віратлівым разбеге белыя воблакі, падмятаючы іх; разрываючы на празрыстыя пасмы і кудзеркі». У Кобзаревского: «Даже гнулись эти трепещущие осины, обгоняя в своем стремительном разбеге белые облака, подметая их, разрывая на прозрачные полосы». У Лынькова: «Унізу маўчалі. Цікавалі дзяўчаты, ды каторыя хлопцы свае хітравата падміргвалі». У Кобзаревского: «Внизу молчали. Внимательно слушали только

девушки и некоторые из своих ребят хитровато подмигивали». Здесь грубое искажение текста. У Лынькова: «Адзяду плясць не адстаць «санітарка». У Кобзаревского: «Сзади плелась «санитарка». У Лынькова: «перажагнаць свой васпаваты твар», у Кобзаревского «скривит свое рябое лицо».

Прыкладаў вельмі шмат, частка з іх, вядома, слухная — дзіўна перакладаць «пад зрэбнай сарочкай» як «под грязной рубашкой». А частка не вельмі пераканаўчая — «цярушацца зоры» і «сыплюцца зvezды», «вядро бразнула» — «ведро грохнуло», «залатыя лахманы» і «золотые лохмотья», у прынцыпе, супастаўна.

«Расклейка переводов Кобзаревского испещрена моим карандашом. Думаю, что это особенно не помешает чтению».

І цікавая прыпіска:
«Данное письмо прошу рассматривать как личное письмо Бендэ, но не редактора отделения. Я не согласовывал его текст с руководством, но секрета в том, о чем пишется в нем, конечно, нет».

Чаму ж Лука Апанасавіч так узёўся менавіта на перакладчыка Кабзарэўскага?

Каб зразумець падтэкст, трэба ведаць пра пэўныя падзеі, пра іх я пісала ў артыкуле «Таямніцы фонду Бэндэ» («Звязда», 21 красавіка, 2021).

За некалькі гадоў да напісання гэтага ліста Бэндэ змагаўся за права перакласці раманы свайго рэпрэсаванага колішняга сябра, Платона Галавача. Але яму забараніла гэта рабіць удава Галавача, Ніна Фёдарэўна. Як скардзіўся Бэндэ, яна «возражает против поручения мне перевода романа «Праз гады» на том основании, что я 1) не знаю белорусского языка, 2) третировал Головача как писателя и коммуниста». Патрабаванне Ніны Галавач падтрымаў лістом у Дзяржлітвыдат Саюз пісьменнікаў БССР.

Бэндэ ўчыніў сапраўдную вайну, пагражаў судом за паклёп, але раманы Галавача ў яго перакладзе так і не ўбачыў свет. Затое ў 1960-м выйшаў пераклад гэтага рамана, зроблены Паўлам Кабзарэўскім. Так што Кабзарэўскі сур'ёзна перайшоў дарогу Бэндэ.

Павел Кабзарэўскі, у сапраўднасці — Гардон Фавій Залманавіч, жыў у Ленінградзе і лічыўся слынным перакладчыкам з беларускай — яго з удзячнасцю ўспаміналі многія нашы класікі, ён быў асабіста знаёмы з Янкам Купалам, пра якога пакінуў успаміны. Барадулін успамінаў, як Кабзарэўскі прывёз яму з Ленінграда фотакартку Ганны Ахматавай «уласнага здымання». Літаратуразнаўцы лічаць пераклады Кабзарэўскага найбольш дакладнымі і адпаведнымі аўтарскім задумам, як бы Бэндэ іх ні бэсціў.

Звярніце ўвагу, як Бэндэ зласліва абвінавачвае «шчаслівага саперніка» ў няведанні беларускай мовы, як яго самога вінавацілі Ніна Галавач і Саюз пісьменнікаў, і спрабуе гэта давесці на прыкладах.

І гэта далёка не ўсе гісторыі, якія можа распавесці фонд Лукаша Бэндэ ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва.

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ.